

משנה תורה

מבוא לספר המדע

ביאור האסור והמותר וכיצא בהם משאר המצוות... וראויין הם להקדימן, שהם מיישבים דעתו שלאדם תחילה... ואפשר שיִדעם הכול: איש ואישה" וכו'.⁴ המצוות באות להכשיר את האדם. הכשרה זו נראית ברובה כתיקון הגוף ותיקון החברה,⁵ שהוא ראשוני. וכלל הוא: "מעשה ושאינו מעשה – נזקקין למעשה".⁶

הידיעה באה מתוך התבוננות ולימוד, שהם אבני יסוד בתורה. גם חלק זה מיועד לכל אדם כפי יכולתו, "כל מי שירצה, יבוא ויטול".⁷

הקשרים בין המעשה לבין הלימוד הדוקים. יש בכוחו של הלימוד לשוב ולהביא לידי שכלול המעשה, ו"לכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה".⁸ כי אם לא ידע האדם, היאך יעשה? והמעשה הריהו מימוש הלימוד. הדברים שבים וחוזרים לאורך הספר: "אין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה, גיבור במדותיו";⁹ בימות המשיח "נשב פנויין ללמוד בחכמה ולעשות המצוה";¹⁰ בעולם הזה אדם צריך לקנות "חכמה ומעשים טובים";¹¹ העובד מאהבה "עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה".¹² והמוטו של ספר "משנה תורה" הוא: "אין שם צדיק גמור אלא בעל חכמה שעושה מצוות אלו ויודען".¹³

אבל שני אלו אינם השיא, כיוון ששני אלו ניתנים לכפייה. אפשר לכפות על האדם לעשות מצוה או להבין ידיעה מסוימת (כגון להבין שכדור הארץ עגול, אלא אם הוא לקוי בשכלו). שני אלו מקומם רק כאן, בעולם הזה, "שאם לא יקנה הנה חכמה ומעשים טובים, אין לו במה יזכה".¹⁴

החיים. המשימה הגדולה של האדם היא לחיות. לא רק לעשות, לא רק להבין, אלא לחיות, בחויה של אהבה עזה. אהבה הבאה מתוך הכרה וידיעה, אחרת היא מוצר כוזב, הזיה. הגדרתו של המושג חיים ותיחומו הם מן המשימות הקשות והמעורפלות בעולם המדע, אף על פי שאפשר להצביע על חלק רק ועשיר ממאפייניו. מכל מקום, ודאי שהמעשה כשלעצמו אינו החיים, שהרי גם רובוט יכול לעשות. גם הידיעה או ההבנה כשלעצמם אינם החיים, שכן יש לך אדם שיועד ואינו חי לפי ידיעתו, כגון רופא המעשן. לכות החיים נדרשת האהבה. הרמב"ם מגדיר: "אין חיים אלא דעות נכונות", במובנו העמוק של המושג דעות,¹⁵ שבו תובנותיו החכמות של האדם מופנמות, מלוות את כל תודעתו ומעשיו, ומתמזגות בחויה של אהבת ה', דעת ה'. צבעי החיים נעשים עזים,

ספר המדע, הפותח את ספר "משנה תורה", עוסק ב"מצוות שהן עיקר דת משה רבנו, וצריך לידע אותם תחילת הכל".¹ הספר, בה"א הידיעה, המדע, מקיף את הידע החשוב ביותר, ידע המביא לתודעה.

ספר המדע פותח במצוה הגדולה, שהיא חזות הכל, הלוא היא ידיעת ה', שהיא התכלית, והכל סובב אליה ככמעין מעגל, ובעניין זה "ספר

משנה תורה" בא גם לידי סיום.² סדרן של ההלכות בספר זה הוא מעין הנחיה לניווט: תיאור היעד, הדרך להגיע אליו, האזהרה מטעות ותעיה (משגיאה ומאבדן דרך) ודרך התיקון לנכשלים, כדי שיעלה בידם לשוב למסלול עד למפגש הנשגב. יעד זה בא כבר בתחילת הספר: להכיר את ה' (בידיעה, באהבה וביראה), להביא הכרה זו לכל מקום, שהיא מצנת קידוש השם, ולהכיר בשיא מעמד האדם בקשר עם ה', הנבואה (הלכות יסודי התורה). הדרך להגיע ליעד, שהיא החיבור אל ה', יש בה שני שלבים הבאים רצוא ושוב, אחד קודם לחברו, וחברו מפרה אותו ומשכללו. השלב הראשון נעשה במעשה, בעיצוב תכונות אופי טובות הממומשות בהתנהגות מאוזנת וטובה של האדם עם עצמו ועם סביבתו, מתוך הבנה נכונה של מהלך חייו, להיות אדם ישר וטוב (הלכות דעות). השלב הבא נעשה בלימוד, שהרי "אין מלמדים דברי תורה אלא לתלמיד הגון, נאה במעשיו, או לָתם".³ מרכזיותו של לימוד התורה, שהיא דבר ה', מכשירה את האדם לשכלל את חייו (הלכות תלמוד תורה). הבנה לא נכונה של החיבור אל ה' עלולה להיות הרת אסון, וממנה צריך להישמר. גזניו של השקר רבים הם, ומופעיו מטעים ומתעתעים (הלכות עבודה זרה). בסופו של הספר, מובא תיקון לנכשלים, כיצד לשוב אל הדרך הנכונה, ותוך כדי זה מתוארים עיקרי האמונה: הבחירה החופשית, העולם הבא ואהבת ה' (הלכות תשובה).

שלושה מושגים מתמזגים יחד בספר, המעשה ההבנה והחיים, ויש בהם כדי להעמיד את האדם על המציאות הראויה שהתורה מבקשת אותו לילך בה.

המעשה הוא הנדרש מן האדם בתחילה, ההלכה למעשה. ספר זה, "משנה תורה", מתאר את הדבר בפירוט: "לידע

הדעה, בדומה לאהבה בין האיש לבין אשתו, אינה רק פרץ רגשי, התאהבות, והיא אינה מתבטאת רק בעשיית מעשים או בהבנה שכלית, אלא בחיים מלאי דבקות גדולה ונאמנות רבה, כפי שמתואר בפרק האחרון של ספר זה. בשמה של השגה גדולה זו המלווה את תודעתו של האדם פותח הרמב"ם את ספר "משנה תורה", ומתוך כך הוא קורא לספר הראשון בו ספר המדע.

ספר המדע כמפת דרכים הוא מעגלי. הוא פותח בידיעת ה' ובאהבתו, ובהם הוא מסתיים, "על פי הדעה – על פי האהבה". תדע, תאהב. תדע יותר, תאהב יותר. תדע לאהוב יותר, תאהב לדעת יותר. וחזור חלילה.

ונוכחות ה' כובשת ומחיה, כדברי הנביא ירמיהו "והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי ונלאיתי כלכל ולא אוכל"¹⁶.

בחיים המעשה והידיעה מתמזגים זה בזה ומפריים זה את זה. למעשה, דבר זה משתקף במושגים הרב משמעיים הנוגעים לחיי האדם, שבהם המשמעויות קשורות זו לזו, וקיים מעבר רך בין המשמעויות. כך המשמעויות הקרובות של המושגים "דעה" ו"מדע" נעים על הרצף של ידיעה-התנהגות-תפיסה; המשמעויות של כל אחד מהמושגים "נפש" ו"רוח" מתארות חומר ומופשט;¹⁷ והצמד "תורה" ו"חכמה"¹⁸, שהם מטרת האדם בחייו, מתארות את המיזוג הנדרש במעברים הרכים והמגוונים של החיים. כלומר, את החיים רוכשים אט-אט במפגש נכון עם כל דבר במציאות שה' מזמין לנו.

◇ הערות ◇

10	תשובה ט, א.4.	1 הקדמה לספר משנה תורה, מבנה הספר. טעמן של ההלכות מבוארות במו"נ ג, לו-לח.
11	שם, א.6.	2 "ולא יהיה עסק כל העולם, אלא לדעת את ה' בלבד... וישיגו דעת בוראם כפי כוח האדם, שנאמר: 'כי מלאה הארץ דעה את ה', כמים לים מכסים' (ישעיה יא, ט)."
12	תשובה י.ב.	3 תלמוד תורה ד, א.
13	איסורי ביאה יד, ג.	4 יסודי התורה ד, יג; וראה ביאורו שם.
14	תשובה ט, א.6.	5 מו"נ ג, נא, בחלק ההערה; מו"נ ג, כז.
15	מו"נ א, מב; וראה ביאורו לפתיחת הלכות דעות.	6 תלמוד תורה ד, ח; וראה ביאורו שם.
16	ירמיהו כ, ט.	7 תלמוד תורה ג, א.
17	מו"נ א, מ-מא.	8 תלמוד תורה: א, ג; ג, ג.
18	ראה מו"נ ג, נד; וראה דעות ב, ד "בדברי חכמה ודברי תורה"; תלמוד תורה ג, יג ועוד; סנהדרין ג, ז; "פנויים בתורה וחכמתה" – מלכים יב, ד.	9 יסודי התורה ז, א.1א.

“מִשָּׁף חֲסֵדֶךָ לִידְעֶיךָ, וְצִדְקָתֶךָ לְיִשְׂרָאֵל לֵב”

סֵפֶר רֵאשׁוֹן

3

וְהוּא

סֵפֶר הַמִּדְע

הַלְכוּתוֹ תְּמַשׁ, וְזֶה הוּא סְדוּרָן:

הַלְכוּת יְסוּדֵי הַתּוֹרָה,

הַלְכוּת דְּעוֹת,

הַלְכוּת תְּלִמוּד תּוֹרָה,

הַלְכוּת עֲבוּדָה זְרָה וְחֻקוֹת הַגּוֹיִים,

הַלְכוּת תְּשׁוּבָה.

את עצמו, שמורה לישירים, שמעשיהם מתוקנים (מ"נ, ג"ב; ג"ג).

סֵפֶר הַמִּדְע – “אכלול בו כל המצוות שהן עיקר דת משה רבנו, וצריך לידע אותן תחילת הכל” (ההקדמה, מבנה הספר).
חֻקוֹת הַגּוֹיִים – דרך החיים של הגויים.

מִשָּׁף חֲסֵדֶךָ לִידְעֶיךָ וכו' (תהילים ל"א) – הפסוק המיוחד הפותח את ספר המדע, והביא אותו רבנו כדי ללמד שהטבת ה' המופלגת, החסד, שמורה ליודעי ה', שתכלית חייהם השגת ה', והם מבינים את החסד והאמת שבהנהגת ה' במציאות ובתורה. והצדק, שהיא יכולת האדם להנהיג

הלכות יסודי התורה

הלכות דעות

הלכות תלמוד תורה

הלכות עבודה זרה וחוקות הגויים

הלכות תשובה

מבנה ההלכות

מעשה מרכבה (א-ב), מעשה בראשית (ג-ד), קדושת השם (ה-ו), הנבואה (ז-י).

מציאאות ה' וייחודו	מציאאות ה' (א-ו), ייחוד ה' (ז-י), ביאור מקראות התורה (ח-יב).
אהבת ה', יראתו והכרתו	אהבת ה' ויראתו (א-ב), כללים ממעשה ה' (ג-ט), ידיעת ה' (י-יג), מעשה מרכבה (יא-יב).
הגלגלים וארבעת היסודות	מערכת הכוכבים (א-ה), גלגל המזלות (ו-ז), גדלים ותכונות (ח-ט), ארבעת היסודות (י-יא).
חיבורי יסודות וצורה; סיכום הפרדס	אופי ארבעת היסודות (א-ב), שינויי היסודות (ג-ו), גולם וצורה (ז), צורת האדם (ח-ט), סיכום ארבעת הפרקים (י-יג).
קידוש השם וחילול השם	ייהרג ואל יעבור (א-ג), דין מוסר (ה), רפואה בדבר אסור (ו-ט), קידוש השם במצוה (י).
איבוד דברי קודש	השמות הקדושים (א-ו), חפצי הקודש (ז), כתבי הקודש (ח-ט).
הנבואה	הנביא והנבואה (א-ה), נבואת משה (ו-י), מטרת הנבואה (י), הראוי לנבואה (ז-י).
האמונה בנבואת משה	האמנת משה (א-ב), האמנת נביא (ב-ג).
נצחיות התורה והציות לנביא	אין נביא מחדש (א-ג), לעבור על המצוות לפי שעה (ג-ה).
נאמנות הנביא	אות הבטחת הנביא (א-ג), נביא מעיד לנביא (ה), האיסור לנסותו (ה).

פסוקי התורה שבכתב

”לְפִיכֶם קָרָאתִי שֵׁם חֲבוּר זֶה מְשֻׁנָּה תוֹרָה,
לְפִי שְׂאָדָם קוֹרָא בְּתוֹרָה שְׁבַכְתֶּם תַּחֲלָה,
וְאַחַר כֵּן קוֹרָא בְּזֶה יוֹדֵעַ מִמֶּנּוּ תוֹרָה שְׁבַעֲלָ פֶה בְּלָה,
וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְקִרְוֹת סֵפֶר אַחַר בִּינֵיהֶם”.

(הקדמה למשנה תורה, לט)

אֲנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים, לֹא יִהְיֶה לְךָ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי:

שמות כב, וכן
דברים ה,ו):
ידיעת ה'

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יי רְאֵה אֶתָּה אֹמֵר אֵלַי הֵעַל אֶת הָעָם הַזֶּה [למדורה גבוהה]
וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתָּנִי אֵת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי, וְאַתָּה אֹמֶרֶת יָדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם וְגַם
מִצְאָתָּ חֵן בְּעֵינַי: וְעַתָּה אִם נָא מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֵת דְּרָכְךָ
[בקשה ראשונה: הודע לי את הדרך שאתה מנהל בה את העולם (מ״ג, א, ד)] וְאֲדַעַךְ לְמַעַן
אֲמַצֵּא חֵן בְּעֵינֶיךָ [שבכך אכיר אותך], וְרֵאֵה כִּי עֲמַךְ הִגִּיז הַזֶּה [ומזה אלמד איך
לנהל את עם ישראל]: וַיֹּאמֶר פְּנֵי יִלְכוּ [כעסי ייעלם] וְהִנְחֵתִי לְךָ: וַיֹּאמֶר אֵלָיו, אִם
אֵין פְּנֵיךָ הַלְכִים אֶל תִּעַלְנוּ מִזֶּה: וּבִמָּה יוֹדַע אִפּוֹא כִּי מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
אֲנִי וְעַמְּךָ הַלּוֹא בְּלִכְתֶּךָ עִמָּנוּ, וְנִפְלִינוּ [וניבדל] אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל הָעָם אֲשֶׁר
עַל פְּנֵי הָאָדָמָה: וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה גַם אֵת הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה
[אסלח לעם ישראל על חטא העגל כבקשתך], כִּי מִצְאָתָּ חֵן בְּעֵינֶי וְאֲדַעַךְ בְּשֵׁם:
וַיֹּאמֶר [בקשה שנייה], הֲרֵאֵנִי נָא אֵת כְּבֹדְךָ [=מהותך, עצמותך]: וַיֹּאמֶר [תשובה
לבקשה הראשונה] אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבִי [המצויאות] עַל פְּנֵיךָ [לפני מבטך הרעיוני]
וְקָרָאתִי בְּשֵׁם יי לְפָנֶיךָ: וְחַנּוּתִי אֵת אֲשֶׁר אֶחָן וְרַחֲמֵתִי אֵת אֲשֶׁר אֶרְחַם
[אני מנהל את העולם בלא חובה ונותן כוחות עצמיים לכל נברא לנהל את עצמו]: וַיֹּאמֶר
[תשובה לבקשה השנייה] לֹא תוּכַל לְרֵאֵת אֵת פְּנֵי [להבין את מהותי], כִּי לֹא יִרְאֵנִי
הָאָדָם וְחַי [כי כל זמן שהאדם חי, הוא אינו יכול להבין את ה' עד תום]: וַיֹּאמֶר יי הִנֵּה
מְקוֹם [נקודת מבט] אֵתִי, וְנִצְבֹּתָ עַל הַצּוּר [אז תבין את מקור הדברים (מ״ג, א, טו, א, טז)]:
וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי וְשִׁמְתֶיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר, וְשִׁכְתִּי כִּפִּי עָלֶיךָ עַד עֲבָרִי [אגן
עליך מפני עצמת הגילוי הזה (מ״ג, א, כא)]: וְהִסְרֵתִי אֵת כְּפִי וְרָאִיתָ אֵת אַחֲרָי [תבין
את דרך הנהגתי בעולם], וּפְנֵי לֹא יִרְאוּ [אמתת מציאותי כפי שהיא לא תושג (מ״ג, א, לז)]:

שמות לג,יב-כג:
השגת ה' של משה
רבנו

שָׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אֱלֹהֵינוּ יי אֶחָד [מיוחד, שאינו מורכב ואין כמות]: וְאֶהְבֶּתָּ אֵת
יי אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ:

דברים ו,ד-ה:
ייחוד ה' ואהבתו

וְאֶהְבֶּתָּ אֵת יי אֱלֹהֶיךָ, וְשִׁמְרָתָּ מִשְׁמֵרָתוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל
הַיָּמִים:

דברים יא,א:
אהבת ה'

אֵת יי אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֵתוֹ תַעֲבֹד, וּבְשֵׁמוֹ תִשְׁבַּע:

דברים ו,יג:
יראת ה'

וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֹתַי וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם, אֲנִי יי' וְלֹא תַחֲלֹלוּ אֶת שֵׁם קֹדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנִי יי' מִקְדָּשְׁכֶם: הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיּוֹת לְכֶם לֵאלֹהִים, אֲנִי יי':

ויקרא כב,לא-לג:
קידוש השם
וחילול השם

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקְתֵי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם, אֲנִי יי':

ויקרא יח,ה:
יעבור ואל ייהרג

וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בְשֵׁמִי לְשָׁקֵר, וְחָלַלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יי':

ויקרא יט,יב:
חילול השם

אֲבָד תֵּאבְדוּן אֶת כָּל הַמְקוֹמוֹת אֲשֶׁר עֲבַדוּ שֵׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹדְשִׁים אֹתָם אֶת אֱלֹהֵיהֶם, עַל הַהָרִים הָרְמִים וְעַל הַגְּבוּעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן: וְנִתְצַתֶּם אֶת מִזְבְּחֹתֶם וְשִׁבְרֹתֶם אֶת מִצְבְּתֵיכֶם וְאֲשֵׁרִיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בְּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן [תשברו], וְאֲבַדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמְקוֹם הַהוּא: לֹא תַעֲשׂוּן בְּנֵי לֵי אֱלֹהֵיכֶם:

דברים יב,ב-ד:
האיסור להרוס
מקומות קדושים

וַיֹּאמֶר יי' פְּתָאֵם אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל מְרִים צֵאוּ שְׁלֹשְׁתֶּכֶם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד, וַיֵּצְאוּ שְׁלֹשְׁתֶּם: וַיֵּרָד יי' [ה' התגלה] בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל, וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וּמְרִים וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם: וַיֹּאמֶר שְׁמַעוּ נֹא דְבָרִי, אִם יִהְיֶה נְבִיאֵכֶם יי' בְּמִרְאֵה [במראה הנבואה] אֱלֹוֹ אֶתְוֹדַע בְּחֹלוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ: לֹא כֵן עֲבָדִי מֹשֶׁה, בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא: פֹּה אֶל פֹּה אֲדַבֵּר בּוֹ וּמְרָאֵה וְלֹא בַחֲדַת [במשלים] וְתִמְנַת יי' יְבִיט [משיג את ה' בשכלו (מ"ג א,ג)], וּמִדּוֹעַ לֹא יֵרְאֶתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדֵי בְּמֹשֶׁה: וַיַּחַר אָף יי' [ה' כעס עליהם] בָּם וַיִּלְךְ:

במדבר יב,ד-ט:
ייחודה של נבואת
משה

נְבִיאֵי אֲקִים לָהֶם מִקְרָב אַחֲיֵיהֶם כְּמוֹךָ, וְנִתְתִי דְבָרֵי בְּפִיו וְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶנּוּ: וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶל דְּבָרֵי אֲשֶׁר יִדְבֹר בְּשֵׁמִי, אֲנִכִי אֲדַרְשׁ מֵעַמוֹ: אִךְ הַנְּבִיאֵי אֲשֶׁר יִזִּיד לְדַבֵּר דְּבָר בְּשֵׁמִי אֶת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי לְדַבֵּר וְאֲשֶׁר יִדְבֹר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרַי, וּמֵת הַנְּבִיאֵי הַהוּא: וְכִי תֹאמְרוּ בְּלִבְכֶם, אֵיכָה נִדַּע אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְרוּ יי': אֲשֶׁר יִדְבֹר הַנְּבִיאֵי בְשֵׁם יי' וְלֹא יִהְיֶה הַדְּבָר וְלֹא יָבֵא הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְרוּ יי', בְּזֶדוֹן דִּבְרוּ הַנְּבִיאֵי, לֹא תִגּוֹר [אל תפחד] מִמֶּנּוּ:

דברים יח,יח-כב:
נביא האמת ונביא
השקר

כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נְבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם, וְנָתַן אֱלִיד אוֹת אוֹ מוֹפֵת: וּבָא הָאוֹת וְהַמוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלִיד לֹאמֹר, נִלְכָּה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרַי אֲשֶׁר לֹא יִדְעַתֶּם וְנִעַבְדֶּם: לֹא תִשְׁמַע אֶל דְּבָרֵי הַנְּבִיאֵי הַהוּא אוֹ אֶל חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא, כִּי מִנְסָה יי' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לְדַעַת הַיִּשְׁכֶּם אֲהַבִּים אֶת יי' אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל לִבְבְּכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: אַחֲרֵי יי' אֱלֹהֵיכֶם תִּלְכוּ וְאֹתוֹ תִירְאוּ, וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמְרוּ וּבְקִלּוֹ תִשְׁמְעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וְבוֹ תִדְבְּקוּן: וְהַנְּבִיאֵי הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוֹמֵת כִּי דִבֶּר סָרָה [סטטייה (ט"א) מדרכי ה'] עַל יי' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפְדֶּךָ מִבֵּית עַבְדִּים לְהַדְיָחָךָ מִן הַדְּרָךְ אֲשֶׁר צִוָּךְ יי' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בָּהּ, וּבַעֲרַתְּ הָרַע מִקְרַבְךָ:

דברים יג,ב-ו:
נביא השקר

הַלְכוֹת יְסוּדֵי הַתּוֹרָה

מניין המצוות: א) יש שם – יש. המילה 'שם' היא מילת קישור שתורגמה מהסגנון הערבי, ואינה ציון מקום (בדומה ל-there is באנגלית). ב) זולתי (מבלעדי. ג) לַיְחָדוּ – לדעת שהוא אחד. ו) לַקְדָּשׁ שְׁמוֹ – להבדיל את ה' ולרומם אותו, שאינו "כשאר הדברים" (להלן, ה). ח) לַאֲבָד – להשמיר. י) שְׁלֵא לְנִסְתּוֹתוֹ – לאחר שהתברר שהוא נביא אמת, אין להמשיך ולפקפק בנבואתו בחקירה מרובה (להלן, י.ה).

א לַיְדַע – להבין ולהשכיל. וכל עיסוק בעניין זה המביא לבירור והבנה מעמיקה, הוא המצוה (לביאור המושג דעה ראה מו"נ א,ג). **מְצוֹי רְאִשׁוֹן** – שממנו מתחיל הכל, גם ממד הזמן. **מְאָמַתַת** – ממהות. **ב וְאִם יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁהוּא אֵינוֹ מְצוֹי וְכוּ'** – אם נניח (הנחה שגויה) שה' אינו קיים, המסקנה היא שאין שום דבר קיים, שהרי האל אינו כבשר ודם, שייצירתו מתקיימת לאחר מותו. **ג וְאִם יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁאֵין כָּל הַנְּמַצְאִין וְכוּ'** – ואם נניח (דבר שאינו מציאותי) שחורף מה' אין שום דבר קיים, עדיין יהיה ה' קיים.

ה הַגְּלָגַל – לפי מושגי האסטרונומיה העתיקה, גרם שמימי שקוף המניע את מערכת השמים (ראה להלן ג,א). **תְּכֵלִית** – סוף. **כִּכְחַ שְׂאִין לֹא קִין וְתְכֵלִית וְכוּ'** – בניסוח מודרני ניתן להחיל את הדבר על קיומו של חוק ההתמדה. המדע של ימינו גילה שהתנועה קיימת בכל דבר, גם בחפץ הנראה לכאורה דומם, מפני שהאטומים (החלקיקים היסודיים בטבע) מורכבים מאלקטרונים הנעים בלא הרף סביב גרעין האטום. ומאחר שקיומו ותנועתו של כל דבר תלויים בהקב"ה, הוא נקרא 'יחי העולמים' (מו"נ א,טט).

ו הַמַּעֲלָה עַל דַּעְתּוֹ – שסובר שזו האמת, ולא רק מהרהר (לביטוי שונה 'להעלות על הלב' ראה עבודה זרה ב,23; ז'). בספר "משנה תורה", 'להעלות על

יש בכללן עֶשֶׂר מְצוּוֹת, שֵׁשׁ מְצוּוֹת עֲשֵׂה וְאַרְבַּע מְצוּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לַיְדַע שֵׁשׁ שָׁם אֱלֹהִים. ב) שְׁלֵא יַעֲלֶה בְּמַחְשְׁבָה שֵׁשׁ שָׁם אֱלֹהִים זולתי יי. ג) לַיְחָדוּ. ד) לַאֲהָבוּ. ה) לַירְאָה מִמֶּנּוּ. ו) לַקְדָּשׁ שְׁמוֹ. ז) שְׁלֵא לְחַלֵּל אֶת שְׁמוֹ. ח) שְׁלֵא לַאֲבָד דְּבָרִים שֶׁנִּקְרָא שְׁמוֹ עֲלֵיהֶן. ט) לְשִׁמְעַע מִן הַנְּבִיא הַמְדַבֵּר בְּשְׁמוֹ. י) שְׁלֵא לְנִסְתּוֹתוֹ. וּבְאֹר מְצוּוֹת אֵלוֹ בְּפָרְקִים אֵלוֹ.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

מציאות ה' וייחודו

מציאות ה'

א יְסוּד הַיְסוּדוֹת וְעִמּוּד הַחֲכָמוֹת לַיְדַע שֵׁשׁ שָׁם מְצוֹי רְאִשׁוֹן, וְהוּא מְמַצֵּא כָּל הַנְּמַצְאִין מִן שָׁמַיִם וְאֶרֶץ וְמָה שֶׁבִּינֵיהֶן לֹא נִמְצְאוּ אֲלָא מְאָמַתַת הַמַּצְאוֹ. ב וְאִם יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁהוּא אֵינוֹ מְצוֹי – אֵין דְּבָר אַחַר יְכוּל לְהַמְצִיאָתוֹ. ג וְאִם יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁאֵין כָּל הַנְּמַצְאִין מְלַבְדּוּ מְצוֹיִין – הוּא לְבַדּוֹ יִהְיֶה מְצוֹי, וְלֹא יִבְטַל הוּא לְבִטּוּלָן, שְׁכָּל הַנְּמַצְאִין צָרִיכִין לוֹ, וְהוּא בְּרוּךְ הוּא אֵינוֹ צָרִיךְ לָהֶן וְלֹא לְאֶחָד מֵהֶן.

ג לְפִיכָף אֵין אֲמַתָּתוֹ כְּאֲמַתָּת אֶחָד מֵהֶן. ד הוּא שֶׁהַנְּבִיא אוֹמֵר: "וַיִּי אֱלֹהִים אֲמַת" (ירמיה י, 2) – הוּא לְבַדּוֹ הָאֲמַת, וְאֵין לְאַחַר אֲמַת כְּאֲמַתּוֹ; וְהוּא שֶׁהַתּוֹרָה אוֹמַרְת: "אֵין עוֹד מְלַבְדּוּ" (דברים ד,ה), כְּלוֹמֵר: אֵין שׁוֹם מְצוֹי אֲמַת מְלַבְדּוּ כְּמוֹתוֹ.

ה הַמְצוֹי הַזֶּה הוּא אֱלֹהִים הָעוֹלָם, אֲדוֹן כָּל הָאֶרֶץ, וְהוּא הַמְּנַהֵיג הַגְּלָגַל כְּכַח שְׂאִין לֹא קִין וְתְכֵלִית, כְּכַח שְׂאִין לֹא הַפֶּסֶק; שֶׁהַגְּלָגַל סוֹכֵב תְּמִיד, וְאֵי אֶפְשֵׁר שִׁסְבַּב לֹא מְסַבֵּב, וְהוּא בְּרוּךְ הוּא הַמְּסַבֵּב אוֹתוֹ בְּלֹא יָד וְלֹא גּוּף.

ו וַיְדַעַת דְּבָר זֶה – מְצוּוֹת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲנִכִּי יִי אֱלֹהֶיךָ" (שמות כב, דברים ה,ו). וְכָל הַמַּעֲלָה עַל דַּעְתּוֹ שֵׁשׁ שָׁם אֱלֹהִים אַחַר חוֹץ מְזָה – עֶבֶר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים

אָחָרִים עַל פְּנֵי" (שם), וְכִפֵּר בְּעֶקֶר, שְׁזָה הוּא הָעֶקֶר הַגָּדוֹל שֶׁהִפְלַל תְּלוּי בּוֹ.

י"חוד ה'

ז אֵלֹהֵי זֶה – אָחָד הוּא; אֵינּוּ לֹא שְׁנַיִם וְלֹא יֵתֵר עַל שְׁנַיִם, אֲלֵא אָחָד שְׁאִין פְּיֹחֻדוֹ אָחָד מִן הָאֲחָדִים הַנִּמְצָאִין בְּעוֹלָם: לֹא אָחָד כְּמִין, שֶׁהוּא כּוֹלֵל אֲחָדִים הַרְבֵּה, וְלֹא אָחָד כְּגוֹף, שֶׁהוּא נִחְלָק לְמַחְלָקוֹת וְלִקְצוּוֹת – שְׁנֵיתֵן לְחֻלְקוֹ חִלּוּקָה פְּנִימִית וְלִהְצִיבֵי עַל קְצוֹת שְׁלוֹ: מַעֲלָה, מִטָּה וְכוּ'.

ז אֵלֹהֵי הַגְּאֻלוֹהוֹת הַרְבֵּה – הֵיוּ גּוֹפִין וְגִיּוֹת, מִפְּנֵי שְׁאִין הַנִּמְנִין הַשְׁוִין בְּמִצִּיאתָן נִפְרָדִין זֶה מִזֶּה אֲלֵא בְּמֵאֲרָעִין שִׁיֵּאָרְעוּ הַגּוֹפּוֹת וְהַגִּיּוֹת. וְאֵלֹהֵי הַיּוֹצֵר גּוֹף וְגִיּוֹת – הֵיזָה לוֹ קֶץ וְתַכְלִית, שְׁאִי אֶפְשֶׁר לְהִיּוֹת גּוֹף שְׁאִין לוֹ קֶץ. וְכָל שִׁישׁ לוֹ קֶץ וְתַכְלִית – יֵשׁ לְכַחוֹ קֶץ וְסוֹף.

ז וְאֵלֵהֵינוּ בְּרוּךְ שְׁמוֹ – הוּאֵיל וְכַחוֹ אֵין לוֹ קֶץ וְאֵינוּ פּוֹסֵק, שֶׁהָרִי הַגְּלָגֵל סוֹכֵב תְּמִיד, אֵין כְּחוֹ כֹּחַ גּוֹף. וְהוּאֵיל וְאֵינוּ גּוֹף – לֹא יֵאָרְעוּ מֵאֲרָעוֹת הַגּוֹפּוֹת פְּדִי שִׁיֵּהָ נִחְלָק וְנִפְרָד מֵאַחֵר; לְפִיכֵף אֵי אֶפְשֶׁר שִׁיֵּהִיָּה אֲלֵא אָחָד. וְיִדְעֵת דְּבָר זֶה – מִצְּוֹת עֲשֵׂה, שְׁנֵאָמַר: "יֵי אֵלֵהֵינוּ יֵי אָחָד" (דְּבָרִים ו,ד).

ביאור מקראות התורה

ח הָרִי מְפָרֵשׁ בְּתוֹרָה וּבִנְבִיאָה שְׁאִין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא גּוֹף וְגִיּוֹה, שְׁנֵאָמַר: "כִּי יֵי הוּא הָאֵלֵהִים בְּשִׁמִּים מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת" (שם ד,ט), וְהַגּוֹף לֹא יֵהִיָּה בְּשִׁנֵי מְקוֹמוֹת. וְנֵאָמַר: "כִּי לֹא רְאִיתָם כָּל תְּמוּנָה" (דְּבָרִים ד,טו); וְנֵאָמַר: "וְאֵל מִי תִדְמִיּוּנֵי וְאֶשְׁוֶה" (ישעיה מ,כה), וְאֵלֹהֵי גּוֹף – הֵיזָה דוּמָה לְשִׁאֵר גּוֹפִים.

ט אִם כֵּן, מֵה הוּא זֶה שְׁנֵאָמַר בְּתוֹרָה: "וְתַחַת רִגְלָיו" (שְׁמוֹת כד,י), "כְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים" (שם לא,יח); דְּבָרִים ט,ט), "יָד יֵי" (שְׁמוֹת ט,ג; בַּמִּדְבָּר יא,כג; דְּבָרִים ב,טו), "עֵינַי יֵי" (דְּבָרִים יא,יב), "אֲזַנֵי יֵי" (בַּמִּדְבָּר יא,א; יא,יח), וְכִיּוֹצֵא בְּדְבָרִים הַלְלוּ? הִפֵּל לְפִי דַעְתָּן שֶׁלְּבַגֵי אָדָם הוּא, שְׁאֵינָן מְפִירִין אֲלֵא הַגּוֹפּוֹת, וְדְבָרָה תוֹרָה כְּלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם, וְהִפֵּל כְּפִיּוֹן הֵן, כְּמוֹ שְׁנֵאָמַר: "אִם שְׁנוֹתַי בְּרַק חֲרָבִי" (דְּבָרִים לב,מא). וְכִי חֲרָב יֵשׁ לוֹ, וּבְחֲרָב הוּא הוֹרֵג? אֲלֵא מְשָׁל; וְהִפֵּל מְשָׁל.

הַדַּעַת' מִשְׁמַעוֹ לְסַבּוֹר דְּבַר שְׁאֵינוֹ נִכּוֹן אוֹ אֵינוֹ מִצִּיאוֹתֵי.

ז אָחָד שְׁאִין פְּיֹחֻדוֹ – רַק הַקִּב"ה רֵאוּי לְתוֹאֵר "אֲחָד". מִיָּן – שֵׁם כְּלָלִי הַמְכִיל פְּרִטִים בְּקִבּוּצָה, כְּגוֹן הַשֵּׁם 'אָדָם', הַכּוֹלֵל אֶת הַפְּרִטִים רֵאוּבֵן וּשְׁמַעוֹן וְעוֹד הַרְבֵּה אֲחֵרִים (מִלּוֹת הַהִיגִיין). לְמַחְלָקוֹת וְלִקְצוּוֹת – שְׁנֵיתֵן לְחֻלְקוֹ חִלּוּקָה פְּנִימִית וְלִהְצִיבֵי עַל קְצוֹת שְׁלוֹ: מַעֲלָה, מִטָּה וְכוּ'.

ז הַוּכַחַת אַחְדוֹת ה' נַעֲשִׂית בְּשִׁלוּשָׁה (שְׁלִבִים: 1) שֵׁאֵם אֵינוֹ חוֹמְרִי, מוֹכַרַח שֶׁהוּא אַחַד; 2) שֵׁאֵם הוּא אֵינְסוֹפִי, מוֹכַרַח שְׁאֵינוֹ חוֹמְרִי; 3) שֶׁהוּא אֵינְסוֹפִי. לְכֵן מוֹכַרַח שְׁאֵינוֹ חוֹמְרִי וְשֶׁהוּא אַחַד. אֵלֹהֵי הַגְּאֻלוֹהוֹת הַרְבֵּה וְכוּ' – הַוּכַחַת שְׁלֵב 1 בְּדֶרֶךְ הַשְּׁלִילָה: אֵילוֹ לֹא הִיָּה ה' אַחַד, הִיָּה מוֹכַרַח שֶׁהוּא חוֹמְרִי, מִפְּנֵי שֵׁאֵם יֵשׁ הַבְּדֵל בֵּין דְּבָרִים נְבֻדִים ("הַנְּמַנִּים" = הַנִּתְנִים לְהִימְנוֹת), הִרִי זֶה רַק בְּשֵׁל תְּכּוֹנוֹתֵיהֶם הַחַוְמִרִיּוֹת (בְּמֵאוֹרְעוֹת וְכוּ'). גּוֹפִין וְגִיּוֹת – מִלִּים נִרְדְּפוֹת. וְאֵלֹהֵי הַיּוֹצֵר וְכוּ' – הַוּכַחַת שְׁלֵב 2 בְּדֶרֶךְ הַשְּׁלִילָה: אֵילוֹ ה' הִיָּה חוֹמְרִי, הִיָּה סוֹפִי וְכוּחוֹ סוֹפִי.

ז שֶׁהָרִי הַגְּלָגֵל סוֹכֵב תְּמִיד – הַוּכַחַת שְׁלֵב 3: אִם תְּנוּעַת גְּרָמֵי הַשָּׁמַיִם הִיא מַעֲגִלִית וְאֵינְסוֹפִית (כְּפִי שֶׁהִסִּיקוּ הַקְּדוֹמוֹנִים מֵהַתְּכּוֹנוֹת בֵּהֶם), מוֹכַרַח שֶׁהַמְקוֹר לְתְנוּעַתָם הוּא אֵינְסוֹפִי, וְהוּא ה' (רֵאוּה גַם מֵרִ"ב ב,א-ה). יֵשׁ לְצִיִּין שְׁכִיּוֹם מוֹכַח שְׁבַכֵּל פְּרִט קֶטֶן בִּיקוּם כּוֹלוֹ, הַאֲטוּם, יֵשׁ תְּנוּעָה תְּמִידִית שֶׁל הָאֲלַקְטֵרוֹן סְכִיב הַגְּרַעִין, וְהַדְּבַר מַעֲצִים מֵאוֹד אֶת דְּבָרֵי רַבְּנוּ.

ח הָרִי מְפָרֵשׁ בְּתוֹרָה וּבִנְבִיאָה – הַהִבְנָה שֶׁה' אֵינוֹ גּוֹף אֵינָה פְּרִשְׁנוֹת אֲלֵא דְּבָרֵי ה' בְּתוֹרָה עֲצֻמָּה וּבְנִבְאוּהָ. וְאֵל מִי תִדְמִיּוּנֵי וְאֶשְׁוֶה – אֵין דְּבַר דּוּמָה לָהּ.

ט וְהִפֵּל כְּפִיּוֹן הֵן – בְּחֻלְקוֹ הַרְאֵשׁוֹן שֶׁל סֵפֶר "מִוְרָה הַנְּכּוֹכִים", הַרְמַב"ם מְסַבֵּיר אֶת הַמִּשְׁמַעוּיּוֹת הַעֲמוּקוֹת שֶׁל הַמוֹנַחִים הַלְלוֹדוּמֵיהֶם. שְׁנוֹתַי בְּרַק חֲרָבִי – אַחְדָּד וְאַלְטֵשׁ אֶת חֲרָבֵי עַד שֶׁתְּבָרִיק.

ט **לבושה כְּתֹלַג חָנָר** – לבושו כשלג לכן. **חֲמוּץ בְּגָדִים מִבְּצָרָה** – שבגדיו אדומים (כחמוץ יין, שהוא אדום) בעת שהוא חוזר ממלחמתו בבני אדום שבעיר בצרה. **רָאָה עַל הַיָּם כְּגִבּוֹר עוֹשֶׂה מִלְחָמָה** – לאחר טביעת המצרים בים סוף (שמות טו, 1). **וּבְסִינֵי כְּשִׁלִּיחַ צְבוּר עֲטוּף** – מדרש על הפסוק "ויעבר ה' על פניו ויקרא" וכו' (שמות לד, 1; בבלי ראש השנה י"ב). **בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה וּבְמַחְזָה** – מילים נרדפות (מו"נ ב,מא). **אִם עַד תְּכַלִּית שְׂדֵי תִמְצָא** – האם אתה מבין את מהות ה' עד תום.

י **הֲרֵאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ** – בקשת משה במעמד הנשגב של התגלות ה' אליו. ותשובת ה' הייתה: "וַיֹּאמֶר [ה'] לֹא תוּכַל לֵרְאֹת אֶת פָּנַי [להבין את מהותי], כִּי לֹא יֵרְאֵנִי הָאָדָם נְחִי [כי כל זמן שהאדם חי, הוא אינו יכול להבין את ה' עד תום]. וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה מְקוֹם [נקודת מבט] אֲתִי, וְנִצְבָּתָ עַל הַצּוּר [אז תבין את מקור הדברים]. וְהִיָּה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי וְשִׁמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר, וְשִׁכְתִּי כְּפִי עֲלֶיךָ [אגן עליך מפני עצמת הגילוי הזה] עַד עֶבְרִי. וְהִסְתֵּיתָ אֶת פְּנֵי וְרֵאִיתָ אֶת אֲחֵרָי [תבין את דרך הנהגתי בעולם], וּפְנֵי לֹא יֵרְאוּ [אך מהותי לא תובין]" (הביאורים פזורים במו"נ). **עַל בְּרִיּוֹ** – לאמתו, בשלמותו. כל עוד יש תפיסה כלשהי של הקב"ה במושגי"שאר הנמצאים", הרי ההבנה אינה מושלמת (כדבריו באריכות במו"נ על תארי השלילה).

י **וְהוֹדִיעֵנו בְּרוּךְ הוּא וְכוּ'** – משה ביקש הבנה של מציאות ה' והפרדתו "משאר מציאת הנמצאים", בדומה לראיית פנים, בו הזיהוי החד מבדיל אותו משאר האנשים. ה' עונה לו שאין יכולת באדם להבין את מציאות ה' הבנה ברורה ומבדלת, והוא יכול "להשיג פחות מזה מעט" (פה"מ הקדמה לאבות, ט), בדומה לראיית איש מאחור שאפשר להבין איך נראה שאר גופו ומלבשו בהשוואה לשאר בני אדם.

יא **וְאֵינִי מְצוּי בְּזִמְנָן** – שהרי ממד הזמן נברא.

יא **לֹא עֲרַף וְלֹא עָפוּי** – אין לו פירוד או חיבור (פה"מ סנהדרין י"א).

ט **רָאָה לְדָבָר זֶה, שֶׁנִּבְיָא אֶחָד אוֹמֵר שְׂרָאָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא "לְבוּשָׁה כְּתֹלַג חָנָר"** (דניאל ז, ט), **וְאַחֵר רָאָהוּ "חֲמוּץ בְּגָדִים מִבְּצָרָה"** (ישעיה סג, א), **וּמִשָּׁה רִבְּנוּ עֲצָמוּ רָאָהוּ עַל הַיָּם כְּגִבּוֹר עוֹשֶׂה מִלְחָמָה, וּבְסִינֵי כְּשִׁלִּיחַ צְבוּר עֲטוּף; לֹא מֵרָאָה לֹא דְמוּת וְצוּרָה, אֲלָא הַכֹּל בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה וּבְמַחְזָה. וְאַמְתַּת הַדָּבָר – אֵין דַּעְתּוֹ שְׁלֹא אֲדָם יְכוּלָה לְהַשִּׁיגוֹ וּלְחַקְרוֹ, וְזֶה הוּא שְׂאֵמֵר הַכְּתוּב: "הַחֲקֵר אֱלוֹהִים תִּמְצָא, אִם עַד תְּכַלִּית שְׂדֵי תִמְצָא?"** (איוב י"א, ט).

י **מָה הוּא זֶה שֶׁבִקֵּשׁ מִשָּׁה רִבְּנוּ לְהַשִּׁיג כְּשֶׁאָמַר: "הֲרֵאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ"** (שמות לג, יח)? **בִּקֵּשׁ לִידַע אֲמַתַּת הַמְּצָאוֹ שְׁלֵהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַד שִׁיְהִיָּה יְדוּעַ בְּלִבּוֹ כְּמוֹ יְדִיעַת אֶחָד מִן הָאֲנָשִׁים שְׂרָאָה פְּנֵיו וְנִחְקְקָה צוּרְתּוֹ בְּקַרְבוֹ, שֶׁנִּמְצָא אוֹתוֹ הָאִישׁ נִפְרָד בְּדַעְתּוֹ מִשְׂאָר הָאֲנָשִׁים. כִּף בִּקֵּשׁ מִשָּׁה רִבְּנוּ לְהִיּוֹת מְצִיאַת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נִפְרָדָת בְּלִבּוֹ מִשְׂאָר מְצִיאַת הַנְּמַצָּאִין, עַד שֶׁיִּדַע אֲמַתַּת הַמְּצָאוֹ כְּמָה שֶׁהִיא. וְהִשִּׁיבּוֹ בְּרוּךְ הוּא שְׂאֵין כַּח בְּדַעַת הָאָדָם הַחִי, שֶׁהוּא מְחַבֵּר מְגוּף וְנִפְשׁ, לְהַשִּׁיג אֲמַתַּת דָּבָר זֶה עַל בְּרִיּוֹ.**

י **וְהוֹדִיעֵנו בְּרוּךְ הוּא מָה שֶׁלֹּא יְדַע אָדָם לְפָנָיו וְלֹא יִדַע לְאַחֲרָיו, עַד שֶׁהַשִּׁיג מֵאֲמַתַּת הַמְּצָאוֹ דָּבָר שֶׁנִּפְרָד הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּדַעְתּוֹ מִשְׂאָר הַנְּמַצָּאִין, כְּמוֹ שֶׁיִּפְרָד אֶחָד מִן הָאֲנָשִׁים שְׂרָאָה אַחֲרָיו וְהַשִּׁיג כָּל גּוּפוֹ וּמִלְבוּשׁוֹ בְּדַעְתּוֹ מִשְׂאָר הָאֲנָשִׁים. וְעַל דָּבָר זֶה רָמַז הַכְּתוּב וְאָמַר: "וְרֵאִיתָ אֶת אַחֲרָי, וּפְנֵי לֹא יֵרְאוּ"** (שם לג, כג).

יא **וְכִיּוֹן שֶׁנִּתְבָּרַר שְׂאֵינוֹ גּוּף וְגוּיָה, יִתְבָּרַר שֶׁלֹּא יֵאָרְעוּ וְלֹא אֶחָד מִמְּאֲרָעוֹת הַגּוּף: לֹא חֲבוּר וְלֹא פְרוּד, וְלֹא מְקוּם וְלֹא מְדָה, וְלֹא עֲלִיָּה וְלֹא יְרִידָה, וְלֹא יְמִין וְלֹא שְׂמָאל, וְלֹא פְנִים וְלֹא אַחֲוֹר, וְלֹא יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה. וְאֵינוֹ מְצוּי בְּזִמְנָן עַד שִׁיְהִיָּה לוֹ רֵאשִׁית וְאַחֲרִית וּמִנְיָן שָׁנִים. וְאֵינוֹ מִשְׁתַּנָּה, שְׂאֵין לוֹ דָּבָר שֶׁיִּגְרַם לוֹ שְׁנוּי.**

יא **וְאֵין לוֹ לֹא מְנוּחַ וְלֹא חַיִּים כְּחַיֵּי הַגּוּף הַחִי, וְלֹא סְכָלוּת וְלֹא חֲכָמָה כְּחֲכַמַּת הָאִישׁ הַחֲכָם; לֹא שִׁנָּה וְלֹא הִקְיָצָה, וְלֹא פְעַס וְלֹא שְׂחֹק, וְלֹא שְׂמֻחָה וְלֹא עֲצָבוּת, וְלֹא שְׂתִיקָה וְלֹא דְבוּר כְּדְבוּר הָאָדָם. וְכִף אֲמָרוֹ חֲכָמִים: אֵין לְמַעְלָה לֹא יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה, לֹא עֲרַף וְלֹא עָפוּי.**

יב והואיל והדבר כף הוא, כל הדברים הללו וכיוצא בהן שנגאמרו בתורה ובדברי נביאים – הפל משל ומליצה הן, כמו שנגאמר: "יושב בשמים ישחק" (תהילים ב,ד), "כעסוני בהבליהם" (דברים לב,כא), "כאשר שש יי" (שם כח,ג), וכיוצא בהן – על הפל אמרו חכמים: דברה תורה כלשון בני אדם. וכן הוא אומר: "האתי הם מכעסים?" (ירמיה ז,יט) – הרי הוא אומר: "אני יי לא שניתי" (מלאכי ג,1), ואלו הנה פעמים כועס ופעמים שמח – הנה משתנה. וכל הדברים האלו אינן מציין אלא לגופים האפלים השפלים, "שכני בתי המר אשר בעפר יסודם" (איוב ד,יט), אבל הוא ברוך הוא תעלה ויתרומם על כל זה.

הסכלות שגרמה לו להלעיג" (הקדמה לפה"מ עמ' כא). לא שניתי – לא השתניתי.

פרק שני

אהבת ה', יראתו והכרתו

אהבת ה' ויראתו

א האל הנכבד והנורא הנה – מצוה לאהבו וליראה הימנו, שנגאמר: "ואהבת את יי אלהיך" (דברים ו,ה; יא,א), ונגאמר: "את יי אלהיך תירא" (שם ו,יג; יב,ב). והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ – מיד הוא אוהב ומשבח ומפאָר ומתאנה תאנה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד: "צמאה נפשי לאלהים לאל חי" (תהילים מב,א).

ב וכשמחשוב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויירא ויפחד, ויידע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה, עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד: "כי אראה שמיך... מה אנוש כי תזכרנו..." (שם ח,ד-ה).

"על פי הדעה, על פי האהבה" (תשובה י,1), וחור חלילה. וכן הוא גם ביראה הבאה מתוך הכרת המציאות, המביאה את האדם להיכנע בפני האל ולדעת את מקומו, ובעקבות זה להקפיד על קיום המצוות, המעוררות את נוכחות ה' ומגבירות את יראתו.

ב תמים דעות – ה', השלם בדעתו. כמו שאמר דוד – לנוכח גודל השמים, עולה שאלת ערכו של האדם שזימן לו תפקיד גדול במציאות: "כי אראה שמיך, מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה. מה אנוש כי תזכרנו, וכן אדם כי תזכרנו?". ובכלל, הרמב"ם סבור שמהכרת כל המרחב העצום של היקום, ניתן להסיק (מן הידע שהיה קיים בזמן הרמב"ם, והדבר ניכר יותר עם התקדמות הכרת גודל היקום בימינו) שהאדם אינו מטרת כל בריאת ה', אלא רק הנברא הנכבד ביותר בכדור הארץ (מו"ג,ג,יג-יד). ויש חכמים שחלקו על מסקנה זו.

יב יושב בשמים ישחק – ה' לועג לניסיונות לפגוע בו. כעסוני בהבליהם – כאן הרמב"ם מביא דברים קשים שנאמרו במקרא על עובדי עבודה זרה: "הם קנאוני בלא אל [החליפני אותי בעבודה זרה, שאינה אל], כעסוני בהבליהם [בעבודה זרה, שאינה ולא כלום]". "והנה כאשר שש יי עליכם להטיב אתכם". וכן הוא אומר – על עובדי עבודה זרה: "האתי הם מכעסים נאם ה' הלא אתם, למען בשת פניהם". הטיפשות שלהם פוגעת בהם ולא כי. ועל גנון דברים אלו כתב הרמב"ם: "כל המלעיג על דברי חכמים, נידון בצואה רותחת. ואין צואה רותחת חמורה מן הסכלות שגרמה לו להלעיג" (הקדמה לפה"מ עמ' כא).

א ואהבת את יי אלהיך – ובכלל מצוה זו להאהיב אותו, שנקרא את כל בני האדם לעבודתו יתעלה ולאמונה בו. לפי שכאשר אתה אוהב את מי שהוא, תהללנו ותשבחנו ותקרא בני אדם לידידותו" (סה"מ עשה ג). **ב** שיתבונן האדם – בטבע, ובכלל זה "החכמות והתבונות המודיעות לו את קונו" (תשובה י,1), וישתוקק להכיר את ה', "כי בהתבוננות תושג לך ההשגה ויימצא התענוג ותבא האהבה בהכרח" (סה"מ עשה ג). וכאן הרמב"ם מציין צד אחד של האהבה והיראה (היראה באה לאחר האהבה), הבאות מהתבוננות במציאות. ובמקום אחר הוא אומר שהאהבה והיראה באות גם מהתבוננות במצוות ועשייתן (ראה סה"מ עשה ג; מו"ג,ג,כח; ג,ג). ונראה שהדברים חוזרים על עצמם: ההתבוננות מביאה לאהבת ה', וזו מביאה ללימוד ולעיון, והם מגבירים את ההתבוננות המחודשת ואת האהבה,

"על פי הדעה, על פי האהבה" (תשובה י,1), וחור חלילה. וכן הוא גם ביראה הבאה מתוך הכרת המציאות, המביאה את האדם להיכנע בפני האל ולדעת את מקומו, ובעקבות זה להקפיד על קיום המצוות, המעוררות את נוכחות ה' ומגבירות את יראתו.

ב, פתח למבין וכו' – עיקרו של תיאור זה של הבריאה אינו ערכו המדעי, כיוון שלזה די אפילו בספרי המדע שהיו בזמן הרמב"ם (ראה להלן ג,ה), אלא מטרת התיאור כאן רק להבין את מעשה בראשית ומעשה מרכבה או לבאר יסוד מעניין הנבואה או לקבוע השקפה נכונה בסברה תורנית (מור"ב ב,ב ההקדמה) כדי להביא לאהבת ה'. למעשה, עם התפתחות הידע המדעי בימינו, כשאנו מבינים קצת יותר את המציאות, מתעצמת ההכרה בגדולתו של ה'.

ג, גלם – חומר. צורה – המהות המייחדת דבר אחד מדבר אחר, כגון שכלו של האדם, שבגללו הוא נקרא אדם (מילות ההיגיון ט). נהוין ונפסדין – נוצרים בעזרת היסודות ומתפרקים ליסודות. וההבחנה בין הקבוצה הראשונה לבין הקבוצה השנייה, שגרמי השמים (הגלגלים) "אינם משתנים מגוף לגוף... כמו הראשונים", היא לפי מושגים ישנים (ראה להלן פרק ג), אך כיום ידוע שיסודות החומר (האטומים) בכוכבים זהים ליסודות שבכדור הארץ.

ד שראו המלאך אש ובעל פנפים – כבחזון הנביא יחזקאל (פרק א). ולעולם אין אדם רואה מלאך במציאות אלא בחלום או בנבואה. ולמלאכים אין כנפיים כשל עוף, ומשמעות "כנף" היא 'סתר', שמהותם נסתרת ונעלמת ממנו (מור"ב א,ג). חידה – משל. יי אלהיך אש אכלה... משל – משל להשמדת המורדים בה' (מור"ב א,ל). וכמו שנגאמר – בתיאור הנהגת העולם: עשה מלאכיו רוחות – רוחות הטבע הן שליחיו של הקב"ה (מור"ב ב,ו).

ה לפי שאינן שוין במציאתן וכו' – התשובה: הצורות (הישויות) נבדלות זו מזו בקרבה בשרשרת ההנהגה הבאה מה' ובאופי פעולתן, והנוצר מה' במישרין נמצא במעלה גבוהה מן הנוצר ממנו בעקיפין.

ו עלה – סיבה, גורם. עלול – תוצאה, נגרם.

ב, ולפי הדברים האלו אני מבאר פללים גדולים ממעשה רבון העולמים, כדי שיהיו פתח למבין לאהב את השם, כמו שאמרו חכמים בענין אהבה: שמתוף כף אתה מפיר את מי שאמר והיה העולם.

כללים ממעשה ה'

ג, כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו נחלק לשלשה חלקים: מהם ברואין שהן מחברין מגלם וצורה, והם נהוין ונפסדין תמיד, כמו גופות האדם והבהמה והצמחים והמפכות; ומהן ברואין שהן מחברין מגלם וצורה, אבל אינן משתנים מגוף לגוף ומצורה לצורה כמו הראשונים, אלא צורתן קבועה בגלמן לעולם, ואינן משתנים כמו אלו, והן הגלגלים והפוככים שבהן, ואין גלמם כשאר גלמים ולא צורתם כשאר צורות.

ג, ומהן ברואין צורה בלא גלם כלל, והן המלאכים, שהמלאכים אינן גוף וגויה, אלא צורות נפרדות זו מזו. ד ומה הוא זה שהנביאים אומרים שראו המלאך אש ובעל פנפים? הפל במראה הנבואה ודרך חידה, לומר שאינו גוף, ואינו כבד בגופות הכבדים, כמו שנגאמר: "כי יי אלהיך אש אכלה הוא" (דברים ד,כד), ואינו אש – אלא משל; וכמו שנגאמר: "עשה מלאכיו רוחות, משרתיו אש להט" (תהילים קד,ד).

ה ובמה יפרדו הצורות זו מזו, והרי אינן גופין? לפי שאינן שוין במציאתן, אלא כל אחד מהן למטה ממעלתו שלחברו, והוא מצוי מכחו, זה למעלה מזה, והפל נמצאים מכחו של הקדוש ברוך הוא וטובו. וזה הוא שרמז שלמה בחקמתו ואמר: "כי גבה מעל גבה שמר, וגבהים עליהם" (קהלת ה,ו).

ו זה שאמרנו 'למטה ממעלתו' – אינה מעלת מקום, כמו אדם שישב למעלה מחברו, אלא כמו שאומרים בשני חכמים שאחד גדול מחברו בחכמה, שהוא למעלה ממעלתו שלזה, וכמו שאומרים בעלה, שהיא למעלה מן העלול.

ז, שנוי שמות המלאכים – על שם מעלותם הוא, ולפיכך נקראים: חיות הקדש, והם למעלה מן הכל, ואופנים, ואראלים, וחשמלים, ושרפים, ומלאכים, ואלהים, ובני

אֱלֹהִים, וְכַרְוּבִים, וְאִישִׁים.

ז' כָּל אֱלוֹ עֲשָׂרָה הַשְּׁמוֹת שֶׁנִּקְרְאוּ בְּהֵן הַמְּלָאכִים – עַל שֵׁם עֲשָׂר מַעֲלוֹת שֶׁלָּהֵן הֵן. וּמַעֲלָה שֶׁאֵין לַמַּעֲלָה מִמֶּנָּה אֲלָא מַעֲלַת הָאֵל בְּרוּךְ הוּא, הִיא מַעֲלַת הַצְּרוּרֹת שֶׁנִּקְרְאוֹת 'חַיִּוֹת'; לְפִיכֶךָ נֶאֱמַר בְּנִבְיָאָה שֶׁהֵן תַּחַת הַכֶּסֶּא. וּמַעֲלָה עֲשִׂירִית הִיא מַעֲלַת הַצְּרוּרָה שֶׁנִּקְרְאוֹת 'אִישִׁים', וְהֵם הַמְּלָאכִים שֶׁמְדַבְּרִים עִם הַנְּבִיאִים וְנִרְאִין לָהֶם בְּמַרְאֵה הַנְּבִיָּאָה. לְפִיכֶךָ נִקְרְאוּ 'אִישִׁים', שֶׁמַּעֲלָתָם קְרוּבָה מִמַּעֲלַת דַּעַת הָאֲדָם.

ח' וְכָל הַצְּרוּרֹת הָאֱלוֹ חַיִּים וּמְכִירִים אֶת הַבּוֹרָא, וְיֹדְעִין אוֹתוֹ דַּעַה גְּדוּלָּה עַד לְמַאֲד, כָּל צוּרָה וְצוּרָה לְפִי מַעֲלָתָהּ, לֹא כְּפִי גְּדוּלוֹ. אֲפִלוּ מַעֲלָה הִרְאִישוּנָה אֵינָה יְכוּלָה לְהַשִּׁיג אֶמְתַּת הַבּוֹרָא כְּמָה שֶׁהִיא, אֲלָא דַּעַתָּה קֶצֶרָה לְהַשִּׁיג.

ח' אֲבָל מִשְׁגָּת יוֹדַעַת יֵתֵר מִמָּה שֶׁמִּשְׁגָּת יוֹדַעַת צוּרָה שְׁלֵמֶטָה מִמֶּנָּה. וְכֵן כָּל מַעֲלָה וּמַעֲלָה, עַד מַעֲלָה עֲשִׂירִית. וּמַעֲלָה עֲשִׂירִית גַּם הִיא יוֹדַעַת הַבּוֹרָא דַּעַה שֶׁאֵין כֹּחַ בְּנִי אָדָם הַמְּחַבְּרִין מִגֵּלָם וְצוּרָה יְכוּל לְהַשִּׁיג וְלִידַע כְּמוֹתָהּ. וְהַכֵּל אֵינָן יוֹדְעִין אֶת הַבּוֹרָא כְּמוֹ שֶׁהוּא יוֹדַע עֲצָמוֹ.

ט כָּל הַנִּמְצָאִין חוּץ מִן הַבּוֹרָא, מִצְּרוּרָה הִרְאִישוּנָה עַד יִתּוּשׁ קָטָן שִׁיְהִיָּה בְּטַבּוֹר הָאֲרֶץ – הַכֵּל מִכַּח אֶמְתוֹ נִמְצָאוּ. וְלְפִי שֶׁהוּא יוֹדַע עֲצָמוֹ וּמְכִיר גְּדוּלוֹ וְתַפְאֲרוֹ וְאֶמְתוֹ – הוּא יוֹדַע הַכֵּל, וְאֵין דְּבַר נֶעְלָם מִמֶּנּוּ.

ידיעת ה'

י' הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְכִיר אֶמְתוֹ וְיוֹדַע אוֹתָהּ כְּמוֹת שֶׁהִיא. וְאֵינוֹ יוֹדַע בְּדַעַה שֶׁהִיא חוּץ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאֵינוֹ יוֹדְעִין, שֶׁאֵין אָנוּ וְדַעַתָּנוּ אֶחָד. אֲבָל הַבּוֹרָא, הוּא וְדַעַתוֹ וְחַיָּיו אֶחָד מְכֵל צַד וּמְכֵל פְּנָה; שֶׁאֲלֵמְלֵי הִיָּה חַי בְּחַיִּים, וְיוֹדַע בְּדַעַה – הִיָּו שֵׁם אֱלוֹהוֹת הַרְבֵּה: הוּא, וְחַיָּיו, וְדַעַתוֹ. וְאֵין הַדְּבָר בֵּן, אֲלָא אֶחָד מְכֵל צַד, וּמְכֵל פְּנָה, וּבְכָל דְּרָךְ יְחוּד.

י' נִמְצָאָתָ אֹמֵר: הוּא הַיּוֹדַע, וְהוּא הַיּוֹדַע, וְהוּא הַדַּעַה עֲצָמָה – הַכֵּל אֶחָד. וְדָבָר זֶה אֵין כֹּחַ בְּפִה לְאֶמְרוֹ, וְלֹא בְּאֶזְן לְשִׁמְעוֹ, וְלֹא בְּלֵב הָאֲדָם לְהַפִּירוֹ עַל בְּרִיּוֹ. וּלְפִיכֶךָ אֹמְרִין "חַי פְּרָעָה" (בְּרַאשִׁית מִב, טו-טז) וְ"חַי נִפְשָׁךְ" (שְׁמוּאֵל א, כו ועוד), וְאֵין אֹמְרִין 'חַי יי' אֲלָא "חַי יי" (שׁוֹפְטִים ח, יט ועוד) – שֶׁאֵין הַבּוֹרָא וְחַיָּיו שְׁנַיִם, כְּמוֹ חַיִּי הַגּוֹפּוֹת הַחַיִּים אוֹ כְּחַיִּי הַמְּלָאכִים.

ז' אִישִׁים – נִקְרְאִים גַּם הַשְּׁכַל הַפּוֹעֵל 'מִרְיָן בְּד', "וְהוּא שָׂרוֹ שֶׁל עוֹלָם" שְׁמוֹכִירִים חֲכָמִים תְּמִיד" (מִרְיָן ב, ד), וְעַל יְדוּ ה' נוֹתֵן צוּרוֹת לִישׁוּיֹת בַּעוֹלָמְנוּ (לְהֵלֵן ד, ה).

ז' תַּחַת הַכֶּסֶּא – כִּיסַּא הַכְּבוֹד, מִשַׁל לַעֲלִיוֹנוֹת ה' (רַאֵה יְחֻזְקָאֵל א, כו; מִרְיָן א, ט). שֶׁמַּעֲלָתָם קְרוּבָה מִמַּעֲלַת דַּעַת הָאֲדָם – הַאִישִׁים קְרוּבִים אֶל ה' בְּשִׁרְשֵׁרֶת הַהִנְהַגָּה יוֹתֵר מִן הָאֲדָם.

ח' לֹא כְּפִי גְּדוּלוֹ – שֶׁל הַקַּב"ה, שֶׁהוּא אֵינְסוֹפִי.

ח' כְּמוֹ שֶׁהוּא יוֹדַע עֲצָמוֹ – וְזֶהוּ הַבִּיטוּי הַעֲמוּק שֶׁל אַחַדוֹת ה', שֶׁהִי אֵילוֹ יִדְעָתוֹ, הֵייתִיו, שֶׁאֵין הוּא וְדַעַתוֹ שְׁנַיִם אֶלָּא אַחַדוֹת שֶׁאֵין כְּמוֹהוּ (כְּלֵהֵלֵן ט).

ט בְּטַבּוֹר – בְּמַרְכּוֹ.

י' שֶׁאֲלֵמְלֵי – שֶׁאֵילוֹ.

י' הוּא הַיּוֹדַע וְהוּא הַיּוֹדַע וְהוּא הַדַּעַה – הַכֵּל אֶצְלוֹ אֶחָד, וְאֵילוֹ בְּאֲדָם, הַמוֹשְׁגִים זֵהִים רַק כְּשִׁישׁ לוֹ יִדְעָה בְּפוֹעֵל, כְּשִׁמְתַּמְשֵׁת הַיִּדְעָה, כְּגוֹן כְּשֶׁהֵבִין אָדָם אֶת צוּרַת הַעֵץ. אֵךְ לְפָנֵי שְׁלֵמָד, כְּשֶׁעֲדִיין לֹא יִצָּאָה יִדְעָתוֹ מִן הַכּוֹחַ אֶל הַפוֹעֵל, הוּא הַיּוֹדַע בְּכּוֹחַ, וְאוֹתוֹ כּוֹחַ הוּא הַדַּעַה, וְהַיּוֹדַע בְּכּוֹחַ הוּא צוּרַת הַעֵץ (מִרְיָן א, טח). חַי פְּרָעָה – לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, שֶׁנִּשְׁבַּע בְּחַיָּיו שֶׁל פְּרַעָה. חַי יי – לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, ה' חַי יי! אֲבָל כְּשֶׁמְדוּבֵר עַל תִּיאוֹר פְּעוּלַת ה', שֶׁמִּמֶּנּוּ הַעוֹלָם חַי, נֶאֱמַר בְּמִקְרָא: "וַיִּשְׁבַּע בְּחַי הַעוֹלָם" (דְּנִיאל יב, ד; מִרְיָן א, טט; מִרְיָן א, עב; לְחֵי הַעוֹלָמִים רַאֵה לַעֲלֵל בִּיאוֹר א, ה).

יא מעשה מרפכה – "המדע אלוהי, והוא הדיבור על כללות המציאות ועל מציאות הבורא ודעתו ותארו וחיוב הנמצאים ממנו, והמלאכים והנפש והשכל הדבק באדם, ומה שאחרי המוות" (פה"מ חגיגה ב,א). **מרפכה** – יסודו בתיאור ה' במקרא כרוכב שמים: "רוכב שמים בעזר"ך" (דברים לג,כו), ו"לרוכב בערבות" (תהילים סח,ה), שמשמעו 'מושל על הכל'. ובתיאור במראה הנבואה בפרק הראשון ביחזקאל נאמר שכיסא הכבוד נישא על ארבע חיות כמרכבה הנישאת על גבי ארבע חיות (מ"ג א, א, ע, בבאור י"דכב). **יב**, מוסרין לו ראשי הפרקים – ולא יותר מכן, "לפי שיש שם עניינים הנחקקים בנפשות השלמים מבני אדם, וכשמסבירים אותם בלשון וממשלים אותם במשלים [או בסמלים מבלבליים], פג טעמן ויוצאין מעניינן" (פה"מ חגיגה ב,א). **שומץ** – דבר מה, משהו. **יב**, כפשונו שלעולם – סודות כבושים ונעלמים. יהיו לך לברך וכו' – ההכרה הזו היא אישית (מ"ג ג, יח; ג,נד). **תחת לשונך** – ולא על לשונך, שהדיבור וההתבטאות בהם מצמצמים את העניין בדומה למי שעטוף באהבה, שקשה לעתים קרובות לתאר אותה, כיוון שתיאורה מצמצם את עצמת תחושתה.

יג, לפיכך אינו מכיר הברואים ויודעם מחמת הברואים, פמות שאנו יודעין אותם, אלא מחמת עצמו ידעם. לפיכך, מפני שהוא יודע עצמו – יודע הכל, שהכל נסקף בהיותו לו.

מעשה מרכבה

יא דברים אלו שאמרנו בענין זה בשני פרקים אלו – כמו טפה מן הים הן ממה שצריך לבאר בענין זה. ובאור פל העקרים שבשני פרקים אלו, הוא הנקרא 'מעשה מרפכה'.

יב, ציוו חכמים הראשונים שלא לדרש בפרקים אלו אלא לאיש אחד בלבד, והוא שיהיה חכם ומבין מדעתו, ואחר כך מוסרין לו ראשי הפרקים, ומודיעים אותו שמץ מן הדבר, והוא מבין מדעתו ויודע סוף הדבר ועמקו.

יב, ודברים אלו – דברים עמקים הן עד למאד, ואין פל דעת ודעת ראויה לסכלן. ועליהן אמר שלמה בחכמתו דרף משל: "כבשים ללבושך" (משלי כז,כו). כך אמרו חכמים בפרוש משל זה: דברים שהם כפשונו שלעולם יהיו ללבושך, פלומר: לך לברך, ואל תדרש אותם פרבים. ועליהם אמר: "יהיו לך לברך, ואין לזרים אתך" (שם ה,יז). ועליהם אמר: "דבש וחלב תחת לשונך" (שיר השירים ד,יא); כך פרוש חכמים הראשונים: דברים שהם פדבש וחלב יהיו תחת לשונך.

מעשה בראשית: הקדמה לפרקים ג-ד

הידע המוצג כאן, שבחלקו כבר אינו מעודכן, אינו נובע ממסורת חכמים אלא מספרי "חכמי יוון" (להלן ה; קידוש החדש י"א, ה; יז,כד). הרמב"ם, כדרכם של הגאונים (רב האי גאון, ארצו הגאונים, חגיגה ס"ג, נב), מקשר בין דברי התורה לבין הידע המדעי בתקופתו. מצד אחד, אין התורה כפופה לחוקי המדע של תקופה זו או אחרת, ומצד שני, לא רק שהמדע בימינו אינו יכול לסתור אותה, הן מפני שהמדע אינו מתימר להציג אמת אלא הסבר סביר לדברים עד שיוכח אחרת או עד שילך ההסבר וישתכלל, והן מפני שככל שאנו נחשפים לגילויים מדעיים חדשים, כך גדלה הכרתנו בחכמה שבבריאה ובמורכבותה, ומתוך כך מתחזקת ההכרה בגדולת הבורא. לכן הביאור כולל בקצרה את ההתאמה לידע המדעי של ימינו (לביאור נוסף ראה ההקדמה לפרקי אבהלכות קידוש החדש; וראה י').

בשני הפרקים הבאים (ג-ד), הרמב"ם מציג את תמצית חזית הידע המדעי בתקופתו כחשיפה ראשונית ל"מעשה בראשית", שהוא "מדעי הטבע והמחקר בראשית הבריאה" (פה"מ חגיגה ב,א; להלן ד,י), כדרך להכיר את ה', "ואין למידות עליו יתעלה כי אם מן המציאות הזו – מכללותה ומפרטיה" (מ"ג א,עא), "ולא יושג אותו המדע האלוהי אלא לאחר מדעי הטבע" (מ"ג הקדמה; וכן א,לד).

● המושג הידע והמטרה – מדעי הטבע בתקופה העתיקה ובזמנו של הרמב"ם כללו את תיאור המציאות (הכולל בימינו שלושה תחומים: מתמטיקה, פיזיקה וביולוגיה), ואת המשמעויות הרוחניות שלה (המטאפיזיקה). מיוזג זה מכיון אל הכרת ה', שהיא מטרת הרמב"ם. כיום מדעי הטבע אינם עוסקים במשמעויות הרוחניות של המציאות.

האמורים הללו, אם קראם והבינם אדם שיודע מתמטיקה ואסטרונומיה בלבד, יחשוב שהם הוכחה גמורה שצורת הגלגלים ומניינם כך הוא. ואין הדבר כך, ולא זו מטרת מדעי התכונה, אלא יש מהם דברים מוכחים שהם כך... אבל אם יש לו גלגל מחוץ למרכז או גלגל סיבוב לא הוכח. וזה ממה שאין בעל התכונה שם אליו לב [האסטרונום אינו נותן דעתו לדבר זה], כי מטרת המדע הזה הנחת תכונה שבה אפשר שתהא תנועת הכוכב אחת סיבובית, שאין בה לא מהירות ולא אטיות ולא שינוי, ותהיה התוצאה מאותה התנועה מתאימה למה שנראה" (מ"ג ב"א ועוד). דגם מערכת השמים במקרה זה אינו משמעותי, אבל יש בו לסייע לחשב את תנועות השמש והירח במדויק, כדברי רבנו: "אין מטרתנו להודיע צורת מציאות הגלגלים היאך היא, אלא מטרתנו להניח תכונה [מודל, דגם] שבה אפשר שיהיו התנועות סיבוביות ואחידות ותואמות את הנישג לעין, יהיה הדבר כך [במציאות] או לא יהיה" (מ"ג ב"ד).

● כוכבי לכת וכוכבי שבת – כל הכוכבים, כולל השמש והירח, מלבד כוכב הצפון, נעים בקווים מקבילים לקו המשווה השמימי. אם נסמן את מיקומם בשעה מסוימת, כגון בשעה 21:00, ונשוב לבדוק את מיקומם לאחר 24 שעות (פחות 4 דקות), נראה שכוכבים רבים מופיעים בדיוק באותו מקום שהיו יממה קודם לכן, אבל כוכבים מסוימים זזו מעט ממיקומם הקודם. הכוכבים שלא נעו ממקומם נקראים כוכבי שבת, משום שמקומם כמעט אינו משתנה במשך השנה. בפועל, מקומם משתנה מעט מאוד במשך עשרות שנים (להלן ז). הכוכבים שנעו ממקומם, ותנועתם מתבררת כ'עצמאית', נקראים כוכבי לכת.

מטרת העיסוק במעשה בראשית לסייע בהבנת דברי הנביאים וההשגחה בעולם בלבד, ומתוך כך העיקרון החשוב המתואר בפרקים אלו נשאר תקף: הנהגת העולם באה מאת ה' דרך המלאכים וכוחות הטבע.

אנו מציעים ללמוד הלכות אלו פעם ראשונה כדי להבין את העקרונות ואת התמונה הכללית העולה מהן, ולא לשקוע בפרטי הפרטים, במיוחד לאור העובדה שתיאור מדעי חדש החליף את חלקם. בהקדמה להלכות קידוש החודש (פרק יא), יבואו הדברים בהרחבה לפי המטרה שם.

● דגם מערכת השמים ונקודת המבט – כדי להסביר את תנועת הכוכבים מנקודת מבטו של הצופה מכדור הארץ, שהכול סובב סביבו, תיאר חכמי התכונה (האסטרונומיה) הקדמונים מערכת מורכבת של גלגלים, שהם למעשה גרמים שמימיים כדוריים שקופים, ובהם כוכבים הנעים לפי תנועת הגלגל. לפי התפיסה העתיקה, כדור הארץ נמצא במרכז היקום, והכל סובב סביבו. לפני כחמש מאות שנה, החלה להשתנות התפיסה (בהשפעת קופרניקוס) וחכמי התכונה החלו סוברים שהשמש נמצאת במרכז היקום. והאמת, כבר נקבע בעקרון היחסות (שהגה גלילאו) לפני כארבע מאות שנה, שהמרכז הוא הנקודה שאנו רוצים שתהיה המרכז ושהכול תלוי בקביעת נקודת המבט.

חשוב לציין שהרמב"ם מבחין בין דגם מערכת השמים, שהוא בגדר השערה בלבד, לבין היישומים החישוביים הנדרשים, שהם מדויקים עד מאוד ומאפשרים לחזות אירועים שמימיים (לוח השנה, ליקוי הירח וליקוי החמה) שנים רבות לפני התרחשותם בדיוק מדהים. על דגם השמים, כותב רבנו בפירושו: "דע כי ענייני התכונה

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

הגלגלים וארבעת היסודות

מערכת הכוכבים

א¹ וְהַגְּלָגִלִּים – הֵן הַנְּקָרָאִין 'שָׁמַיִם', וְרָקִיעַ', וְיָצְבּוֹל', וְעֵרְבוֹת', וְהֵן תְּשֻׁעָה גְּלָגִלִּים: גְּלָגִל הַקְּרוֹב מִמֶּנּוּ הוּא גְּלָגִל הַיָּרֵחַ; וְהַשְּׁנִי שְׁלֹמְעֵלָה מִמֶּנּוּ – גְּלָגִל שְׁבּוֹ הַכּוֹכָב הַנְּקָרָא 'כּוֹכָב'; וְגְּלָגִל שְׁלִישִׁי שְׁלֹמְעֵלָה מִמֶּנּוּ, שְׁבּוֹ נְגָה; וְגְּלָגִל רְבִיעִי, שְׁבּוֹ חֲמָה; וְגְּלָגִל חֲמִישִׁי, שְׁבּוֹ מְאָדִים; וְגְּלָגִל שְׁשִׁי, שְׁבּוֹ כּוֹכָב 'צֶדֶק'; וְגְּלָגִל שְׁבִיעִי, שְׁבּוֹ 'שְׁבֹתָאִי'; וְגְּלָגִל שְׁמִינִי, שְׁבּוֹ שְׁאָר כָּל הַכּוֹכָבִים שֶׁנִּקְרָאִין בְּרָקִיעַ; וְגְּלָגִל

איור מבאר להלכה א: כיום המדע מתאר 8 כוכבי לכת הנעים סביב השמש (כוכב חמה, נוגה, כדור הארץ, מאדים, צדק, שבתאי, אורנוס ונפטון). הירח אינו נחשב כוכב לכת אלא לוויין של כדור הארץ. הגדלים באיור אינם ביחס האמיתי (לאיור ראה להלן ח).

א¹ הֵן הַנְּקָרָאִין – בתנ"ך. הַקְּרוֹב מִמֶּנּוּ – הקרוב אליו. הַנְּקָרָא כּוֹכָב – הקרוי היום כוכב הלכת 'חמה'. שְׁבּוֹ חֲמָה – השמש נחשבה בימיהם כוכב לכת. שְׁאָר כָּל הַכּוֹכָבִים שֶׁנִּקְרָאִין בְּרָקִיעַ – כוכבי השבת.

